

MARKAZLASHGAN MOLIIYA-BUXGALTERIYA XIZMATLARINING NAZARIY ASOSLARI VA ULARNING DAVLAT MOLIIYAVIY NAZORATIDAGI O'RNI

Ziayev Sherzod Safarovich

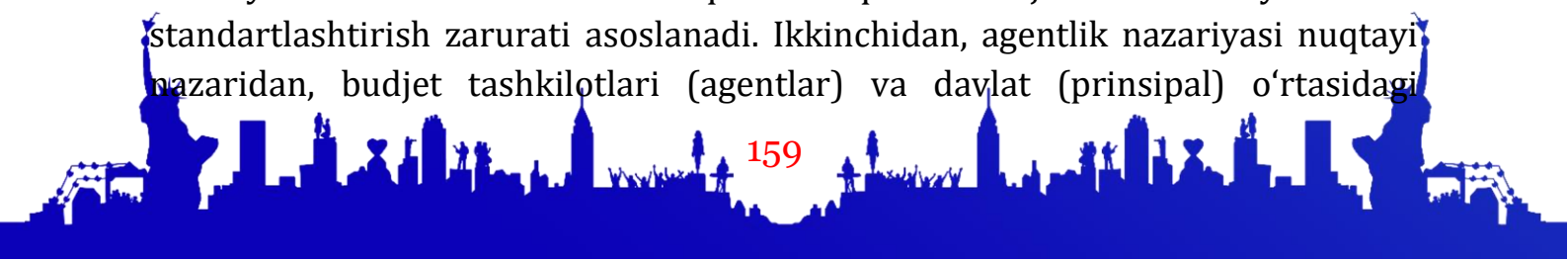
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18835697>

Annotatsiya: Mazkur maqolada markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlarining nazariy asoslari hamda ularning davlat moliyaviy nazorati tizimidagi o'rni ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda markazlashgan buxgalteriya modelining institutsional shakllanishi, budjet tashkilotlarida moliyaviy resurslarni boshqarishdagi afzalliklari va mavjud muammolari yoritiladi. Shuningdek, davlat moliyaviy nazoratining samaradorligini oshirishda markazlashgan tizimning ahamiyati, ichki nazorat va audit mexanizmlari bilan o'zaro integratsiyasi hamda riskga asoslangan yondashuvlarning qo'llanilishi asoslab beriladi. Maqolada moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, budjet mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash va moliyaviy intizomni mustahkamlashda markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlarining strategik roli ochib berilgan. Tadqiqot natijalari davlat moliyaviy boshqaruvi tizimini takomillashtirish hamda nazorat mexanizmlarini modernizatsiya qilish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlari, davlat moliyaviy nazorati, budjet tashkilotlari, moliyaviy boshqaruv, moliyaviy intizom, ichki nazorat, ichki audit, shaffoflik, hisobdorlik, riskga asoslangan nazorat, raqamli moliya, institutsional rivojlanish, budjet mablag'lari samaradorligi.

Kirish. Davlat moliyaviy boshqaruv tizimining samaradorligi, avvalo, budjet mablag'larining shakllanishi, taqsimlanishi va maqsadli sarflanishi ustidan to'liq hamda tizimli nazorat o'rnatilishiga bog'liq. So'nggi yillarda budjet tashkilotlari sonining ortishi, moliyaviy operatsiyalar hajmining kengayishi hamda hisobot talablari murakkablashuvi markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlarini tashkil etish zaruratini yuzaga keltirdi. Ushbu model moliyaviy boshqaruvni yagona markaz orqali amalga oshirish, resurslardan samarali foydalanish va moliyaviy intizomni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlari nazariy jihatdan bir necha konseptual yondashuvlarga tayanadi. Birinchidan, institutsional nazariya doirasida davlat moliyaviy boshqaruvi tizimi samaradorligini oshirish uchun funksiyalarni markazlashtirish orqali boshqaruv xarajatlarini kamaytirish va standartlashtirish zarurati asoslanadi. Ikkinchidan, agentlik nazariyasi nuqtayi nazaridan, budjet tashkilotlari (agentlar) va davlat (prinsipal) o'rtasidagi

munosabatlarda hisobdorlik va shaffoflikni ta'minlash markazlashgan tizim orqali samaraliroq amalga oshiriladi. Uchinchidan, jamoat moliyasi nazariyasi davlat mablag'larining ijtimoiy samaradorligini oshirishni ustuvor maqsad sifatida belgilaydi, bunda moliyaviy operatsiyalarni yagona markazda yuritish nazorat imkoniyatlarini kengaytiradi.

Markazlashgan buxgalteriya tizimi budjet tashkilotlari uchun hisob-kitob jarayonlarini soddalashtirish, yagona hisob siyosatini qo'llash va moliyaviy hisobotlarni standartlashtirish imkonini beradi. Bu esa ma'lumotlarning taqqoslanishini, aniqligini va tezkorligini oshiradi. Ayniqsa, ko'plab kichik budjet tashkilotlarida malakali buxgalter kadrlar yetishmasligi sharoitida markazlashgan model professional xizmat ko'rsatish darajasini oshiradi. Natijada, inson omili bilan bog'liq xatoliklar kamayadi, moliyaviy operatsiyalar ustidan ichki nazorat kuchayadi.

Davlat moliyaviy nazorati tizimida markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlari ikki tomonlama ahamiyat kasb etadi. Bir tomondan, ular nazorat obyekti sifatida budjet mablag'larining harakati bo'yicha asosiy ma'lumotlarni shakllantiradi. Ikkinchi tomondan, ichki nazorat mexanizmlarini joriy etish orqali tashqi nazorat samaradorligini oshiruvchi subyekt sifatida ham namoyon bo'ladi. Markazlashgan tizim mavjud bo'lgan sharoitda davlat moliyaviy nazorat organlari uchun yagona ma'lumotlar bazasi shakllanadi, bu esa audit jarayonlarini tezlashtiradi va aniqligini oshiradi.

Nazariy jihatdan markazlashgan tizim moliyaviy intizomni ta'minlashning samarali vositasi hisoblanadi. Moliyaviy intizom deganda budjet mablag'laridan foydalanishda qonunchilikka qat'iy rioya etish, xarajatlarni belgilangan smetalar asosida amalga oshirish hamda moliyaviy majburiyatlarni o'z vaqtida bajarish tushuniladi. Markazlashgan buxgalteriya xizmatlari orqali xarajatlar ustidan oldindan va joriy nazoratni amalga oshirish imkoniyati kengayadi. Bu esa noqonuniy yoki maqsadsiz sarf-xarajatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, markazlashgan modelning ayrim cheklovlari ham mavjud. Haddan tashqari markazlashuv qaror qabul qilish jarayonini sekinlashtirishi, hududiy tashkilotlarning operativ mustaqilligini cheklashi mumkin. Bunday holatda samaradorlikni ta'minlash uchun markazlashuv va decentralizatsiya o'rtasida muvozanatni topish muhimdir. Zamonaviy boshqaruv nazariyasida bu jarayon funksional markazlashuv va operatsion mustaqillikni uyg'unlashtirish orqali hal etiladi.

Ichki audit tizimi markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlarining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Ichki audit moliyaviy operatsiyalar

qonunchilikka muvofiqligini, risklarni boshqarish mexanizmlarining ishlashini va nazorat muhitining yetarililigi baholaydi. Davlat moliyaviy nazorati bilan ichki audit o'rtasidagi samarali integratsiya nazoratning takrorlanishini kamaytiradi va umumiy tizim samaradorligini oshiradi.

Raqamli transformatsiya sharoitida markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlari faoliyati yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Elektron budjet tizimlari, avtomatlashtirilgan hisobot platformalari va real vaqt rejimidagi monitoring mexanizmlari davlat moliyaviy nazoratini yanada shaffof va tezkor qilish imkonini bermoqda. Riskga asoslangan nazorat yondashuvi orqali moliyaviy xatarlar oldindan aniqlanib, resurslar eng muhim yo'nalishlarga yo'naltiriladi.

Xulosa. Umuman olganda, markazlashgan moliya-buxgalteriya xizmatlari davlat moliyaviy boshqaruvi tizimining muhim institutsional elementi bo'lib, ular budjet mablag'laridan samarali foydalanish, moliyaviy intizomni mustahkamlash va hisobotlarning shaffofligini ta'minlashga xizmat qiladi. Davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish jarayonida ushbu xizmatlarning roli tobora ortib bormoqda. Ayniqsa, zamonaviy nazorat texnologiyalari va riskga asoslangan boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali moliyaviy nazoratning samaradorligini sezilarli darajada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. GAO (Government Accountability Office). Government Auditing Standards: 2018 Revision. U.S. Government Accountability Office, 2018. – Qo'llanma umumiy audit standartlari va davlat moliyaviy nazorati tamoyillari haqida.
2. Turischeva, E. A. State Financial Control and Internal Audit in Public Sector Organizations. Journal of Public Financial Studies, 2020. – Budjet tashkilotlarida davlat moliyaviy nazorati va ichki audit funksiyalarini tartibga soluvchi ilmiy maqola.
3. Stoliarov, D. V., Badmahalgaev, B. Zh. Financial Control Mechanisms in the Public Sector. Russian Journal of Finance, 2019. – Rossiya ilmiy jurnali, davlat moliyaviy nazoratining tamoyillari va mexanizmlari.
4. Interfinance, TSUE State Financial Control in Uzbekistan and Directions for Its Improvement. Journal of International Finance and Accounting, 2021. – O'zbekiston sharoitida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish yo'nalishlari.
5. INTOSAI Gov 9100. Guidelines for Internal Control Standards for the Public Sector. INTOSAI, 2019. – Xalqaro davlat moliyaviy nazorati standartlari, ichki nazorat tamoyillari.
6. Xududiy tadqiqot: DAVLAT MOLIVAVIY NAZORATI FAOLIYATIGA ICHKI AUDIT XIZMATLARINING TA'SIRI. ResearchGate, 2023. – Ichki audit va nazorat tizimlarining davlat moliyaviy nazoratiga ta'siri haqida maqola.

7. Talla. The Relationship Between Public Sector Accountability and Internal Control Systems. International Journal of Law & Economics, 2025. – Public sector ichki nazorat va hisobdorlik o'rtasidagi munosabatlar.
8. World Bank / Transparency International. Public Financial Management: A Guide for Civil Service Reform. World Bank, 2021. – Davlat moliyaviy boshqaruv tizimi va davlat moliyaviy nazoratini shakllantiruvchi xalqaro amaliy qo'llanma.
9. Dorotinsky, W. & Pradhan, S. Audit trails, financial transparency, and internal control effectiveness in public financial management systems. ResearchGate, 2020. – Moliyaviy shaffoflik va ichki nazorat samaradorligi bo'yicha ilmiy tahlil.

